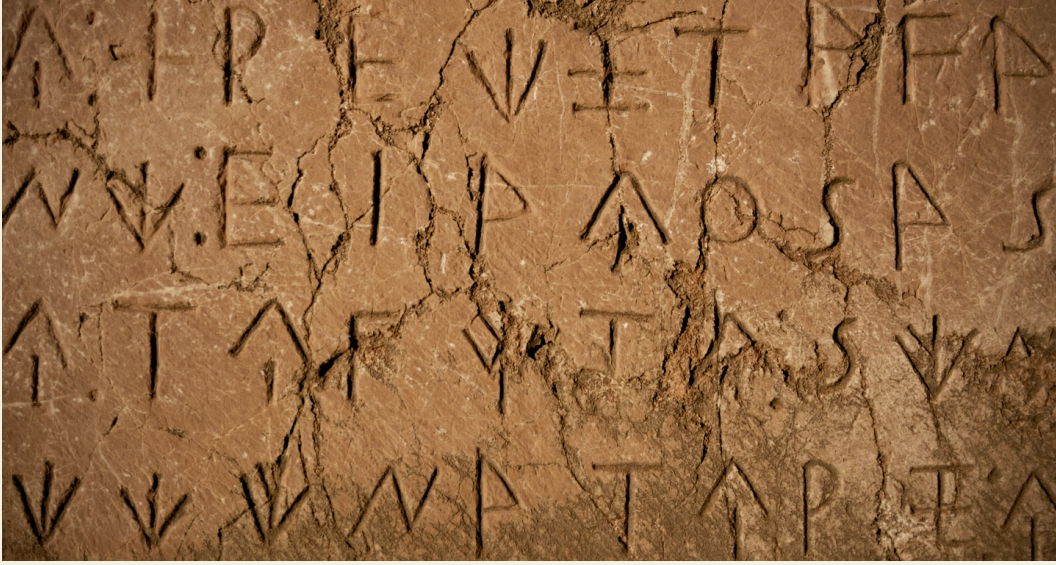

Tituli Anatolian notları

Ali Riza Esin, 16 Temmuz 2022

Kherei Dikmesi Güneybatı, 51–54. satırlar detay. Xanthos (MÖ 425–400)

Üzerinde çalıştığımız işler arasında *Tituli Anatolian* ismini görmüş olabilirsiniz. Bu devam eden bir proje ve web sitemizde [mevcut durumunu ve diğer detayları](#) içeren aynı isimli bir sayfası var. Eğer “[fontismi], *Esintype*’ın Anadolu’nun kadim yazıları projesi *Tituli Anatolian* serisindeki yedi yazı tipi tasarımından biridir,” ifadesi üzerinden buraya ulaştıysanız [öncelikle görmek isteyebileceğiniz yer](#) orası. Kısa bir arkaplan olarak notlarımız ve açıklamalarımız ise burada.

Amasyalı Strabon’un *Coğrafya* kitabının 14. cildinin ilk cümlesi şöyledir:

“Geriyeye İyonyalılar, Karyalılar ve Toroslar dışındaki deniz kıyılarından söz etmek kaldı ki sonuncusunu Likyalılar Pamfilyalılar ve Kilikyalılar tutmuştur.”¹

Frigler ve Lidyalıları da ekleyin, takım neredeyse tamamlanır.² “*Tituli Anatolian* - Anadolu Yazıtları” serimizin konusu olan yazılardan bazıları.

Kitap kapağından detay: William Wright (1886). The Empire of the Hittites (Hitit İmparatorluğu). James Nisbet & Co., London.

Anadolu’nun eskiçağ yazılarının geçmişi MÖ 2000’lere,³ Eski Asur ve Hitit (*Nesite*) çivi yazıları ile Luvi halklarına, ve Anadolu Hiyerogliflerine kadar uzanıyor. Mağaralarda ve kayalarda bulunmuş çeşitli ideogramları yazı olarak kabul edersek MÖ 6000 ve Neolitik Devrim zamanlarına kadar. Ancak biz bu mirasın MÖ 800’den Roma imparatorluk dönemi sonrasına kadar olan bölümüne odaklandık, çünkü modern üsluplarla ilişkilendirilebilir yazı biçimlerinin ancak bu zaman aralığındakiler olduğu kanısındayız. Kısacası Tituli Anatolian dizisi, MÖ 800 ile MS 400 yılları arasındaki, günümüze 2800–1600 yıl öncesinden ulaşan yazıları konu almaktadır.

Yazı tarihinin doğal yaşam alanı

“Bugünkü Türkiye, Avrupa ve Önyasya tarihinin bütün evrelerini yaşamış, klasik anlamda Batı ve Doğu dünyasının bütün kültür ürünlerini bünyesinde toplamış tek ülkedir.”⁴ “Yazılı Hint-Avrupa dillerinin en eskileri Anadolu dalına aittir”.⁵

Anadolu, diğer tüm tarihi ve kültürel özelliklerinin yanı sıra bölgesel Yunan sömürge lehçeleri, Helenistik antik Yunan, Roma İmparatorluğu Latincesi ve çok daha eski zamanlardan kalma alfabe ve hiyeroglifler gibi çeşitli yazı sistemlerinin doğal yaşam alanıdır. Bugün dünyada kullanılanların yarısından fazlasının kaynağı olan dillerin yazıları Anadolu’da filizlenmiş, kaynaşmalar ve kültürel etkileşimler yoluyla yayılarak gelişmiştir.

Günümüz Türkiye’sinin büyük bir bölümünü kapsayan bu coğrafyanın İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde Hint-Avrupa dillerinin en eski yazıları bulunmuş, batı ve güneybatıda aynı dil grubuna dahil nispeten daha yeni alfabeler ve yazılar keşfedilmiştir. Bu yazıların çoğu kireçtaşı, mermer ve çeşitli kaya oluşumları gibi taşlara kazınmış yazıtlar biçiminde günümüze ulaşmıştır. Hâlâ tamamen deşifre edilmemiş diller var. Deşifre etmedeki başlıca zorluk, faydalı yazıtların azlığı ve nitelikli içeriğin olmamasıdır.⁶ Külliyyatın çoğunlukla benzer mezar ve ithaf yazıtlarından oluşması bolluk avantajını önemsiz kılmaktadır. Kısmen deşifre edilen yazıtların deşifre edilen kısımları çoğunlukla kolay eşleştirilebilen, bilinen kişi ve yer isimleridir. Öte yandan kişi ve bölge adları öne çıkan epigrafik veri setlerinden biridir.

“Coğrafya isimleri de insan isimleri kadar önemlidir. Yöre isimleri bazan asırlarca değişmez ve çok defa tanınmadık veya az tanınmış dil tabakalarına geri döndürülebilir.”⁷

—Georg Rohde

Antalya Müzesi (8 Kasım 2021). Yazar görseli.

Bunların birçoğu arkeologların, epigrafların ve diğer bilim insanlarının araştırma ve çalışmalarını sürdürdüğü, antik kentlerde veya müzelerde ayakta görülebilen çok önemli eserlerdir.

Anadolu ve Asya Minör üzerine

Modern Türkiye’nin büyük bölümünü oluşturan Anadolu, doğudan batıya 1500 kilometre boyunca uzanan, deniz seviyesinden yüksekliği batıdan doğuya doğru gittikçe artan büyük bir yarımadadır. Ortadoğu’nun, Mezopotamya ve Levant bölgelerinin kuzeyindedir. Bereketli Hilal’in kuzeyidir.

Anadolu, güneşin ve kendi öz isminin doğduğu yerdir. Türkçesi *Anadolu*, Yunanca *Doğu* anlamına gelen Ανατολή (*Anatolē*) kelimesinden; “gün doğumu”, “yukarıya (ufkun) üzerine yükselen”, “yükselmek,” “yukarı,” “başarmak, gerçekleştirmek” köklü bir anlam dağarcığından türemiştir.⁸ İngilizcesi Latince yoluyla gelen “Anatolia”dır.

Detay. Blaeu, Joan (1596-1673). Natoliae quae olim Asia Minor (1665). David Rumsey Map Collection, David Rumsey Map Center, Stanford Libraries. Creative Commons BY-NC-SA 3.0.

17. yüzyıla ait bazı haritaların başlıklarında “*Natolia*” ibaresi yer alırken, bu başlıklar buranın eskiden “Küçük Asya” olarak bilindiği bilgisini de taşır.⁹ “*Natolia olim Asia Minor*” (Natolia, bir zamanlar Küçük Asya’ydı) ve “*Natoliae quae olim Asia Minor*” (Eskiden Küçük Asya olan Natolia) gibi...

Quad, Matthias (1557-1613), 7. Natolia olim Asia Minor (1600). David Rumsey Map Collection, David Rumsey Map Center, Stanford Libraries. CC BY-NC-SA 3.0

18. ve 19. yüzyıllarda yazılan tüm seyyah kitaplarında Küçük Asya tercih edilmiştir. Bu tercihin *Klasik Yunan* kaynaklarına dayandığı söylenmektedir.¹⁰ Christian Marek konuyu bilinen en eski kaynaklara dayanarak anlatır:¹¹

Mısır’da, Mezopotamya’da, Suriye’de veya Anadolu’nun hiçbir yerindeki hiyerogliflerde veya çivi yazılarında bir yarımadaya verilen isim olarak “Asya Minör”e rastlanmamıştır. Homeros’un Odyssey 7,

8'de yazdığına göre, Grekler başlangıçta burayı basitçe “anakara” olarak adlandırdılar. Herodot, MÖ 5. yüzyılda anakara açıklarındaki adalardan bahsederken aynı terimi kullandı. Coğrafya olarak Asya fikri, Miken döneminde Pylos'taki bir Linear-B tabletinde yazılan “a-si-wi-ja” ifadesine dayanmaktadır. (...) Kıtayı yarımadadan açıkça ayıran ilk yazar, İmparator Augustus ve Tiberius zamanında Yunan eğitimi almış, bir Anadolulu, Amasyalı coğrafyacı Strabon'dur. Küçük Asya terimiyle ilk olarak MS 2. yüzyılın matematikçisi ve coğrafyacısı Claudius Ptolemaios'ta karşılaşırız. Buna karşılık Anadolu adı daha sonra ortaya çıkıyor. (Marek 2010)

Son olarak, evet, buraya Tituli Asiae Minoris'ten geldik.¹²

Harflerin kökenine giriş olarak

Perge, Antalya (22 Nisan 2021). Yazar görseli.

Frederic Goudy, Roma büyük harflerinin başlangıcı olarak gördüğü Yunanca yazıtlara olan hayranlığını, harflerin kökenine indiği *Alfabe* kitabının giriş bölümlerinde dile getirir. Bugün kitaplarda kullandığımız

harflerin iki bin yıl öncesinin Roma büyük harflerinden türediğine işaret ederek Yunan eserlerinin *fikir olarak ilkel* ama teknik mükemmellikte *çok az farklı* bulduğu en eski Roma eserlerinin en iyilerinden *daha anıtsal* olduklarını söyler.¹³ Kitaptaki şu satırlar hem yol gösterici hem de adeta projemizin amacını özetler niteliktedir (köşeli parantezler bizim):

[Yunan] Alfabe[si]nin incelenmesi o kadar çok sapa yola çıkar ki, öğrencinin ilgisini çekebilecek, ancak ustaya bir üslup oluşturmakta büyük hizmeti olmayacak çoğu şeyi atlamak gerekir. Yunancanın türevlerinin izini sürmek, şu anda kullandığımız düz karakterlerin şekillerini dolaylı olarak taşıyan —Kıpti [Eski Mısır Yunan harfleri], Runik [Run harfleri], Slav [Kiril alfabesi]— dillerde araştırma yapmayı gerektirir; ve şimdiki çalışma, öncelikle günümüz zanaatkarları için faydalı olan biçimleri ele almayı amaçlamaktadır.¹⁴

Antik Yunan harfleri söz sahibi

Perge, Antalya (22 Nisan 2021). Yazar görseli.

Anadolu’da azımsanmayacak sayıda Latince yazıt var, ancak sayıları Yunanca yazıtlarla karşılaştırılamayacak kadar az. Aslında tam tersi olması gerekmez miydi? Çünkü Roma İmparatorluk dönemi, Aiol, İyon, ve Dor kolonilerini oluşturan Ege göçleri dönemine göre günümüze çok daha yakın. Bu sorunun cevabı büyük ölçüde Büyük İskender’in MÖ 334’te Anadolu seferiyle başlayan ve sonrasında devam eden Helenleşme sürecidir. Yunanca ve Yunan alfabesi Roma imparatorluğu topraklarına dahil olduğu dönemde bile kullanılmaya devam etmiştir. Farklı dillere sahip halkların yazıları Yunan harfleriyle yazılmıştır. Tıpkı Türkçenin Osmanlı İmparatorluğu döneminde Arap harfleriyle yazılması gibi.

Yazıt bilimcileri eski dilleri Yunanca yazılmış olanlarla da anlamaya çalışıyorlar. Eski Frig (Paleo-Phrygian) yazıtlarının yanı sıra Yunan harfleriyle yazılmış Yeni Frig (Neo-Phrygian) yazıtları da bulunmaktadır.¹⁵

Aynı olgu diğer eski Anadolu dilleri için de geçerli. Bu basit gerçek nedeniyle Klasik Arkeoloji’nin *ana dili* Yunanca olagelmıştır. Yunanca yazıtlar başlı başına önemli eserler olmakla birlikte, bazıları diğer dillerin çözümlenmesi için rehber rolü üstlenmekte. *Bilinguis* (çiftilli) olmayanları dahi içeriklerinde bulunan kişi ve yer isimleri gibi sabit veri ya da maddi bilgilerin karşılaştırmalı analizi için faydalı olabiliyor.

Antik Yunan alfabelerinin tamamı ve modern Yunan alfabesindeki büyük harflerin çoğu, Akdeniz coğrafyasının her kıyısında birbirinden etkilenerek geliştikleri açık olan yazıtların tümünden yadigârdır.

...

Tituli Anatolian kapsamında üzerinde çalıştığımız konular bunlar. Bu proje, geniş anlamda Anadolu’nun Tükenmiş Dillerinin filolojik veya dilbilimsel bir incelemesi değildir. Çok kapsamlı bir bütünün Tipografi perspektifinden estetik kriterlerle belirlenmiş bazı kısımları üzerine bir atölye çalışması olarak düşünülebilir. Güncellemeleri [proje sayfasından](#) takip edebilirsiniz. Format sınırlı, yakında her birini sırasıyla ele almayı planlıyoruz.

Kapak fotoğrafı:

Kherei Dikmesi (MÖ 425–400), Güneybatı TL 44a, 51–54. satırların sonundan detay. Xanthos (Arṇina). Yazar görseli, 24 Ekim 2021.

Kherei Dikmesi’nin (ya da *Yazıtlı Pilye*, *Yazılı Dikme Anıtı*, *Xanthos Steli*, *Ksanthos Yazıtı*, vb.) farklı yönleri, ayrıntılı olarak başka bir yazıda ele alınacaktır.

Kadraja giren harfler¹⁶

(51) e:hri=xñtawa

(52) nã:ijaeusas

(53) e:tewēt(e):sām

(54) xxānaterñ:e

-
- ¹ Sadeleştirilmiştir. Türkçe kitap Horace Leonard Jones çevirisiyle yayımlanmış bir kitaptan çeviri olup aslı şöyledir: “*Bana İōnia’lılar, Karia’lılar ve son olarak Tauros’ların dışında kıyılarda oturan Lykia’lılar, Pamphylia’lılar ve Kilikia’lılardan söz etmek kaldı.*”
 - ² “*Hititlerin Grekçe kaynaklarda hiç ama hiç anılmamış olmaları dikkat çekici (dir). Ne Homeros, ne de Herodotos’un, Hititler’den haberleri vardır.*” — Ünal, Ahmet (2002). *Hititler Devrinde Anadolu I*, s.33. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
 - ³ Alp, Sedat (2000). *Hitit Çağında Anadolu; Çiviyazılı ve hiyeroglif yazılı kaynaklar*, s.1–44. Tübitak.
 - ⁴ Şahin, Sencer. *Cumhuriyet Bilim Teknik* 400, 19 Kasım 1994 s.4–5. İstanbul.
 - ⁵ Anthony, David W. (2007). *The Horse, the Wheel, and Language; How Bronze-Age Riders from the Eurasian Steppes Shaped the Modern World*. Princeton University Press, New Jersey.
 - ⁶ Melchert, H. Craig (2008). Lycian, *The Ancient Languages of Asia Minor*. Woodard, Roger D. (ed.), s.46. Cambridge Uni. Press, New York.
 - ⁷ Rohde, Georg (1943). Anadolu’nun Yunan ve Roma Epigrafisine Dair. *Belleten*, 7-25, s.167.
 - ⁸ Online Etymology Dictionary, [Anatolia](#) maddesi.
 - ⁹ [David Rumsey Map Collection](#), David Rumsey Map Center, Stanford Libraries.
 - ¹⁰ Bryce, Trevor R. (2016). *Atlas of the Ancient Near East; From Prehistoric Times to the Roman Imperial Period*. p.41. Routledge, New York.
 - ¹¹ Marek, Christian - Frei, Peter - Rendall, Steven (translator)(2016). *In the Land of a Thousand Gods; a history of Asia Minor in the ancient world*. s.5–7. (İlk basım Almanca: *Geschichte Kleinasiens in der Antike*, Verlag C.H., Beck oHG, München 2010). Princeton University Press, New Jersey
 - ¹² Kalinka, Ernestus (1901). *Tituli Asiae Minoris; Collecti et editi auspiciis, Caesareae Academiae Litterarum Vindobonensis; Volumen I, II, Tituli Lyciae, Lingua Lycia Conscripti; Linguis Graeca et Latina Conscripti*. OAW.
 - ¹³ Goudy, Frederic William (1963). *The Alphabet; and Elements of Lettering*. Bölüm II, s.26. Dover Publications, New York (İlk baskısı Uni. of California, 1952)
 - ¹⁴ A.G.E. s. 28
 - ¹⁵ Obrador-Cursach, Bartomeu (2020). *The Phrygian language*. pp.22–26. Brill, Boston.
 - ¹⁶ H. Craig Melchert (2001). [Anatolian Databases](#), Lycian Corpus, text 44a.